

Enzo Traverso: »Melankolija ljevice«, TIM press, Zagreb, 2018.

SNAGA SKRIVENE TRADICIJE

O davno, zapravo više i ne pamtim, kad sam s tolikim uživanjem čitao neku stručnu knjigu kao što mi se to dogodilo s djelom Enza Traversa »Melankolija ljevice«; i stoga odmah želim iskazati zahvalnost izdavaču TIM pressu, ali i prevoditelju (koji je napisao i pogovor) prof. dr. Radi Kalanju koji nas već dugo »hrane« gurmanskim tekstovima i duhovnim delicijama, to jest promišljenim izborom autora i djela koja mogu sačiniti samo istinski znalci ove zahtjevne materije.

TIM press i samozatajni dr. Kalanj pokazali su se i dokazali kao istinska dobitna kombinacija za našu kulturu; svakom svojom knjigom »utiskuju« nove ideje u naš duhovni prostor bez čijeg (u)poznavanja niti jedna zajednica, ako se istinski smatra kulturnom ne može relevantno opstojati. Enzo Traverso (rođen 1957. u Gavi u Italiji) danas je jedno od najistaknutijih imena svjetske intelektualne elite; dosad je objavio 15-ak knjiga kojima svjedoči, ne samo o širini interesa i uvida (povijest, sociologija, filozofija, politologija, kulturologija, umjetnost...) i enciklopedijskom obrazovanju, već prije svega o specifičnoj elaboraciji i analizi fenomena koje istražuje.

Propitivanjem povijesti ideja koje se dotiču građanskih ratova i sukoba, nasilja, antisemitizma, holokausta, totalitarnih ideologija, tradicije i moderniteta... želio je istražiti na specifičan način novodobne ideološke pokrete. Neuobičajen pristup materiji rezultirao je jednako tako i specifičnom knjigom kojom se potvrdio kao jedinstven i neponovljiv autor.

Vrsne analize

Studij povijesti zavšio je u Genovi (doktorirao je u Parizu), da bi nakon toga radio kao istraživač u Amsterdamu, a kao profesor povijesti ideja djelovao je na sveučilištima u Parizu, Berlinu, Veneciji, Valenciji i Barceloni. Danas je profesor na prestižnom sveučilištu Cornell u SAD-u. TIM press kao profiliran izdavač nedavno je objavio dvije Traversove knjige: »Nova lica fašizma« i »Melankolija ljevice« i tako je obogatio našu kulturu izvrsnim knjigama, ne samo za razumijevanje povijesti novodobnih ideja, već i našeg moderniteta, bez kojih teško da se može adekvatno pojmiti i kritički propitati svijet u kojem živimo.

Traverso ima tu rijetku interdisciplinarnu moć i sposobnost da svoje vrsne analize, protkane nizom informacija, citata i stavova i jasno i razgovijetno iskaže te tako na nov način i novom energijom otvori prostore novim idejama i novim shvaćanjima. Dok nismo (pro)čitali Traversa, bili smo uvjereni da je o temama o kojima piše već sve rečeno, da se tu nema nešto posebno novo reći. Ali »Melankolija ljevice« nas na najbolji način demantira, jer Traverso je pokazao čudotvorno stvaralačku i istraživačku imaginaciju; sve što je o već poznatom netko napisao, tomu je dodao svoju originalnu misao. A to mogu samo autori velikog formata i duha.

Danas, u vrijeme posvemašnjeg divljanja populizma, ksenofobije i neo i postfašizma (a mogli bismo toga još prilično nabrojati) - kad se na naslijede ljevice u njenoj inspirativnoj raznovrsnosti gleda samo kao na neku vrstu neželjenih memorabilija, pogubnih relikta prošlosti koji su u crno zavili 20. stoljeće (ali odmah se možemo upitati što je s doprinosima neokolonijalizma, kapitalizma, rasizma, antisemitizma, šovinizma i svih mogućih oblika revanšizama) - knjige Enza Traversa predstavljaju istinsko intelektualno osvježanje jer kritički propituju cijelu našu epohu s naglaskom na tzv. lijeve projekte.

Jedina mala zamjerka: zaboravio je propitati takozvani lijevi antisemitizam. Razornom erudicijom pokušao nam je objasniti sve ono ne-

gativno što se tijekom 19. i 20. stoljeća na tom planu nataložilo, a istodobno nas je želio podsjetiti zašto nam, bez ogleđa na ideološke preinake, to naslijede mora biti važno. Istina, može Traverso, koliko god se trudio pokušavati otvoriti oči zadržim antikomunistima (koji su, kako je to već davno konstatirao Adam Michnik, u pravilu uvijek gori od komunisti) - oni će pred svim tim argumentima ostajati i slijepi i gluhi.

Izuzetna knjiga

To i ne bi bilo veliko iznenađenje, ali problem je u tome što će oni uvijek svoja zlodjela pripisivati drugima, prezirati žrtve koje su po-

Dok nismo (pro)čitali Traversa, bili smo uvjereni da je o temama o kojima piše već sve rečeno, da se tu nema nešto posebno novo reći. Ali »Melankolija ljevice« nas na najbolji način demantira, jer Traverso je pokazao čudotvorno stvaralačku i istraživačku imaginaciju; sve što je o već poznatom netko napisao, tomu je dodao svoju originalnu misao. A to mogu samo autori velikog formata i duha

bili, samo kako bi izbjegli čuti istinu o sebi samima.

Ova po svemu izuzetna knjiga nikoga neće naučiti pameti, ali nikoga neće niti ostaviti ravnodušnim; projekt lijeve misli, ta »snaga skrivene tradicije«, zahvaljujući ovom talijanskom autoru dobila je veličanstveni spomenik, upravo nalik Tatlinovom, o kojem je autor pisao s tako mnogo duha i akribije, a do čije izgradnje nažalost nikad nije došlo, jer i svijet kojem je bio namijenjen nije shvatio a niti je mogao preskočiti granice koje je sam sebi postavio. Tatlin je nakon Oktobarske revolucije, kad je utopija prestala biti imaginarijem budućnosti, u do tada nezamislivom povijesnom kovitlacu ruskog građanskog rata i revolucionarnih pobuna diljem Srednje Europe 1919. godine - nadahnut mitskom Babilonskom kulom - zamislio svoj spomenik Trećoj internacionali, koji je trebao biti simbol novog svijeta.

Ali, još i više dokaz kako se stvaralačkim spojem estetike i politike može roditi »vrli novi svijet«. Tu novu Babilonsku kulu, koja je kod P. Bruegela trebala simbolizirati zbrku jezika, Tatlin je zamislio kao novu univerzalnu zajednicu pred kojom je budućnost. Međutim, Traverso je upozorio: sve ono veliko što se rađa u samom začetku nosi i klice svog (samo)uništenja. Jednako tako marksizam, kao nesumnjivo dominantni oblik lijeve misli 20. stoljeća, nije bio u stanju prihvatiti konstruktivistički, prometejski oblik budućnosti - ne stoga što bi on bio subverzivan (svaka istinski nova misao uvijek je subverzivna), već zato što je, kako je to govorio Trocki, takav stvaralački čin negacija revolucionarne tradicije.

Pošlost je izazov i opasnost, a revolucija i revolucionarna misao nisu tabula rasa, već aktivni prostor djelovanja u oprečnim, birokratiziranim »službeničkim« tumačenjima prošlosti, ali i razvoja koji se rađa u skrivenim slojevima pamćenja. To je istinski proboj u budućnost i upravo o tomu piše Traverso i upravo na tom fonu pokušao je promisliti marksizam kao dio ljevice, ali bez povlaštenog statusa koji si je prigradio. Time je prestao biti kritička alternativa kojoj je oduzeta utopijska dimenzija, a to je upravo (u)činio staljinizam. Pišući o revolucionarnoj ljevici, Traverso je želio je upozoriti kako je smrću komunizma u pitanje došao i smisao utopije.

U takvom režimu povijesti i poraza lijevog mišljenja, u nutriji njena bića, počela se radati melankolija i utoliko je ovo knjiga proročanske snage i izričaja. Naravno, proročansko nikad nije isuviše dobra preporuka, ali u ovom slučaju to je jedini mogući način koji nam nudi i razumijevanje pogleda pobijedenog. A on je važan jer je uvijek kritičan i do kraja pošteno i otvoreno postavlja pitanja: može li se i kako izići na kraj s krajem povijesti. Traverso navodi kako je sovjetski avangardni slikar Aleksandar Kosolapov kraj komunističke ere želio pokazati kao prekid s pamćenjem, koji je simbolizirala Lenjinova glava koja je položena na zemlju uz razbijeno postolje na kojem se nalazila. Lenjin je srušen, ali mu je glava ostala čitava, a njegov ozbiljan pogled, kaže Traverso, upućuje nas da se upitamo: obraća li se onima koji su ga srušili ili onima koji su ga stvorili, pridajući mu ulogu koja nije bila njegova.

Cenzura sjećanja

Traverso je istražujući »kulturu ljevice« 19. i 20. stoljeća pokušao ontološki definirati njen sadržaj, a fokusirao se prije svega na pokrete koji su se borili za promjenu društva i jednakost, odnosno za projekte s mnoš-

Enzo Traverso

tvom novih intelektualnih i estetskih senzibiliteta koje je ta kultura iz nutrine svog bića emanirala. Ili, kako piše Traverso: »Pamćenje ljevice prostrani je kontinent sačinjen od pobjeda i poraza; prvi su zanosni, ali u većini slučajeva privremeni, a drugi su često trajni« i u tom kontekstu melankoliju je definirao kao duševno stanje i duhovno ustrojstvo. Nakon 1989. godine, odnosno pada Berlinskog zida, ljevica je ostala bez duhovnog uporišta, tako da je nakon neuspjeha da promijeni svijet na dnevni red došlo preispitivanje ideja kojima ga se pokušavalo (pro)tumačiti.

Citirajući Daniela Bensaida, možemo zaključiti kako je u okršaju stoljeća marksistička teleologija zadržala oblik utopije koju je Bloch nazvao »anticipacijskom svijeću«. Ono što marksizam nije mogao prihvatiti u subverzivnim umjetničkim pokretima (i mišljenjima), bila je negacija revolucionarne tradicije. Kad je marksizam proveo i dovršio revolucije u kojima je nametnuo vlastitu viziju prošlosti, sam je sebi potpisao smrtnu presudu. Time je u samom začetku ugašena ideja o mogućnosti novog i drukčijeg svijeta, jer se nisu pronašli i osmislili novi intelektualni i politički identiteti.

Iščežnuće revolucionarnih iskustava izaziva melankoliju ljevice koja se, unatoč svemu, ne smije ili barem ne bi smjela sramiti vlastite baštine i prikrivati svoje poraze. Kroz »empatijsku identifikaciju« povijesno pobijedenih, može izoštriti svoje kritičko oružje za novu borbu. Melankolija se odnosi na pobijedene; pobjednici nemaju pravo na melankoliju. Melankolija je slika tragedije povezane s izgubljenim bitkama na koje se gledalo kao zalag nove emancipacije i oslobođenja.

Utoliko melankolija ljevice nije ništa novo, oduvijek je na djelu, a povijesni preokret, bolje rečeno zaokret 1989. godine, to je definitivno razotkrio, to jest učinio da se iskoči iz zadane kanonske priče socijalizma i komunizma. Dijalektika 20. stoljeća umjesto da oslobađa novu energiju, označila je kraj socijalizma, a svekoliku povijest komunizma svela na njegovu totalitarnu dimenziju. Komunizam je stupio na povijesnu pozornicu kao obećanje slobode, a s nje je sišao kao simbol potlačivanja i ideološkog licemjerja. Utvare koje danas opsjedaju Europu i svijet nisu revolucije budućnosti, već poražene revolucije pro-

šlosti...Svijet je zahvatila kolektivna amnezija, a sve sa ciljem kako bi se poništile moći lijeve fascinacije, odnosno kako bi se izbrisale iz kolektivnog pamćenja. Ali, brana svim tim »negacijama« upravo je melankolija ljevice koja ne znači napuštanje ideje socijalizma ili nade u bolji svijet, već samo naglašava kako se ne smijemo ograničavati na oplakivanje izgubljenih utopija već ih se mora obnoviti.

Traverso je uvjeren kako je to, usprkos svemu, ne samo moguće već i nadasve potrebno. Melankolija je (o)pozicija kroz koju se retrospektivno tematizira povijest, ali i anticipira budućnost ljevice. Utoliko je to i točka otpora, a hoće li se ona u ovo vrijeme krize oblikovati kao nova, zbiljska alternativa ostaje ovdoreno pitanje. Kroz svekoliku emancipaciju ljevice možemo pratiti njenu stvaralačku melankoliju koja nakon pada Berlinskog zida nije iscrpljena, već je samo paralizirana. Kako bi to pokazao, Traverso se oslanja na Waltera Benjamina i uzima ga kao paradigmu »lijevog« misaonog putokaza, jer u njemu su sjedinjeni i velika misao i veliko stradalništvo.

Benjamin je utjelovljenje povijesne tragedije minulog stoljeća. On se, promatrajući sveopći kaos nacifašističkog i staljinističkog divljanja, uzdigao iznad melankoličnog fatalizma, ali i cinizma ljevice. Okrenuo se ruševinama povijesti s namjerom da iz njih, poput Feniksa, obnovi snagu melankolije. Prostor melankolije imaju svoja konkretna oblička i kao što je tuga neodvojiva od nade, tako je melankolija neodvojiva od utopije.

»Melankolija ljevice« izvanserijska je knjiga kojom nas je Traverso želio upozoriti kako nam prijete nova cenzura sjećanja i pamćenja. Suptilno, ali i rigidno nameće se iskrivljena slika povijesti, a izbjegava se zaroniti u dubinu bogatstva lijeve misli koja krije ogromno bogatstvo duha iz kojeg se mogu, novom energijom i strategijom, oplemeniti nove slike svijeta. Svijet čeka novog Tatlina, ali ne kao repliku ili puku (re)konstrukciju i obnavljanje prošlosti i tradicije, već stvaralačko israživanje utopija koje su uvijek na »dnevnom redu« naših života i bez kojih čovjek i svijet ne mogu opstati kao »zbiljski prostor povijesti«. I to nikad nije samo traženje odgovora u prošlosti, već prije i iznad svega putova u budućnost.

Jaroslav PEČNIK